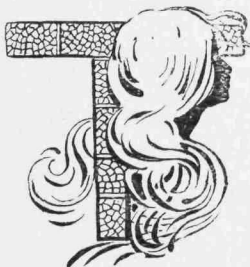

Η ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΜΠΝΕΥΣΙΣ

Αἰ ἀπαιτούμεται συνθήκαι. — Τί λέγουν οἱ σοφοὶ καὶ οἱ ψυχολόγοι. — Κληρονομικότης, περιβάλλον, στιγμή. — Ὁ ψυχολογικὸς μηχανισμός. — Ὑγιεία καὶ νόσος.

Α'.

Τὶ εἶνε ἡ ἐμπνευσις ; Ποῖος ὁ ψυχολογικὸς μηχανισμός, ἡ ψυχικὴ ἐργασία ἡ εὐσυνειδήτος ἢ ὑποσυνειδήτος, ἥτις διὰ τοῦ ἀσυνειδήτου ἢ μὴ συνδυασμοῦ τῶν ἰδεῶν, τῶν εἰκονίσεων, τῶν αἰσθημάτων δημιουργεῖ τὰ νέα, τὰ ὥραϊα, τὰν ἐλπίστα καλλιτεχνήματα, ἅτινα αἰφνης πληροῦν τὸ πεδίον τῆς συνειδήσεως καὶ κρατοῦν ἐν συγκινήσει τὸν καλλιτέχνην, ὑπὸ τὸ κράτος εὐρισκόμενον τοῦ οἴστρου, τῆς ἐμπνεύσεως, τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας ; Εἶνε ἐν τῶν μᾶλλον ἐνδιαφερόντων ζητημάτων τῆς ψυχολογίας καὶ γενικῶς ἐλκύνον τὴν προσοχήν ; ἀλλὰ καὶ εἰδικῶς ἐξεγείρον τὸ ἐνδιαφέρον τῶν καλλιτεχνῶν μας, οἱ ὅποιοι θὰ αἰσθάνονται πολλάκις τὸ γλυκὺ κράτος τῶν ὥραιων ἐμπνεύσεων, τὸ ὅποιον δὲν ἀπέχει πολὺ τῶν ὁρίων τῆς μεγαλοφυΐας, ἥτις θωπεύει μὲ τὴν πτέρυγάν της τὸ μέτωπον τῶν καλλιτεχνῶν κατὰ τὴν στιγμήν τῆς ἐμπνεύσεως.

Αἱ συνθήκαι, αἱ εὐνοῦσαι τὴν ἐμφάνισιν τῆς καλλιτεχνικῆς ἐμπνεύσεως, εἶνε γενικῶς δύο : Πρῶτη εἶνε ἡ καλλιτεχνικὴ τοῦ ἐδάφους προδιάθεσις, δηλονότι καλλιτεχνικὴ λεγομένη φύσις, ἡ καλλιτεχνικὴ διάπλασις τοῦ ὁργανισμοῦ καὶ ἰδίως τοῦ νευρικοῦ συστήματος, ἀποκτωμένη κυρίως διὰ τῆς σχετικῆς ψυχολογικῆς κληρονομικότητος, καὶ τῆς πρώτης καλῆς ἀγωγῆς. Δευτέρα συνθήκη εἶνε ἡ ἐπίδρασις ἐνὸς καλλιτεχνικοῦ περιβάλλοντος.

Ὁ Taine εἶπεν ὅτι τὰ ἐμπνευσμένα ἔργα τῆς τέχνης εἶνε ἔργα τῆς φυλῆς, τοῦ κλίματος καὶ τῆς στιγμῆς. Εἶπε δηλαδὴ μὲ τρεῖς λέξεις, ὅλας τὰς ἀπαιτούμενας συνθήκας διὰ τὴν γένεσιν τῶν καλλιτεχνημάτων, τῶν τέκνων τούτων τοῦ ἔρωτος, οὗτινος τὸ φίλημα εἰς τὴν καλλιτεχνίαν εἶνε ἡ ἐμπνευσις.

Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὴν ψυχολογικὴν κληρονομικότητα εἶνε πλέον γεγονὸς πασίγνωστον ὅτι αἱ οἰκογένειαι τῶν μουσικῶν, τῶν γλυπτῶν, τῶν ποιητῶν καὶ τῶν ζωγράφων ἐπὶ μακρὰς γενεάς ἐγένων καλλιτέχνας. Οἱ Bach ἐπὶ 200 ἔτη μετέδιδον κλη-

ρονομικῶς τὸ μουσικόν των τάλαντον εἰς τοὺς ἀπογόνους των.

Εἶνε βεβαίως ἀπαραίτητος ἡ καλλιτεχνικὴ κληρονομικότης, ἡ ἄμεσος, διὰ τὴν ἐξασφαλίσιν τοῦ γονίμου καλλιτεχνικοῦ ἐδάφους, ἀλλ' ἡ καλλιτεχνικὴ προδιάθεσις εἶνε εὐρεῖα, δύναται τις δὲ νὰ γείνη καλὸς καλλιτέχνης χωρὶς νὰ εἶνε υἱὸς τοῦ ἀπόγονος καλλιτεχνῶν, ἀρκεῖ μόνον οἱ γονεῖς τῶν νὰ ἦσαν ἀγαθὸι καὶ εὐαίσθητοι φύσεις, τοῦθ' ὅπερ ἐπιβεβαιώνει ἄλλως τε τὸ παλαιὸν ρητὸν ὅτι «οἱ καλλιτέχναι γεννῶνται».

Δὲν ἐπεται ὅμως ἐκ τούτου ἀπολύτως ὅτι οἱ καλλιτέχναι δὲν γείνονται. Τούναντίον. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ φυσικοῦ, τοῦ κοινωνικοῦ, τοῦ ἠθικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ περιβάλλοντος εἶνε τόσο ἰσχυρά, τόσο δημιουργικὴ, ὥστε εἶνε ἱκανὴ νὰ δημιουργήσῃ καλλιτέχνας, οἵτινες νὰ παρατείνουν καὶ εἰς ἄλλας γενεὰς τὴν καλλιτεχνικὴν διάθεσιν. Τὸ ὥραϊον περιβάλλον τοῦ ἑλληνικοῦ κλίματος ἐπιδρῶν ἐπὶ μακρὸν ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς διέπλασε ταύτην καλλιτεχνικωτάτην. Ὁ V. Cousin φρονεῖ ὅτι μόνον ἐν περιβάλλον, ὡς τὸ ἑλληνικόν, δύναται νὰ εἶνε ἡ ἀληθὴς πατρίς τῆς Τέχνης, ἐνῶ ὁ Hegel φρονεῖ ὅτι ἡ φυλὴ μᾶλλον, δηλαδὴ ἡ κληρονομικότης εἶνε τὸ πᾶν, ὅτι τὸ περιβάλλον ἐπιδρᾷ προκλητικῶς καὶ ἐπείσοδιανῶς, λεγὼν ἐν ἐρεθισμῶ : «Ἄς μὴ ἐπικαλοῦνται πλέον τὸν ὥραϊον αὐτὸν οὐρανὸν τῆς Ἑλλάδος, ἀφοῦ λάμπει οὗτος σήμερον ἀνωφελῶς διὰ τοὺς Τούρκους - ἄς μὴ μοῦ ὁμιλοῦσι πλέον καὶ ἄς μὴ ἀφήσουν ἡσυχον». Ὁ μέγας οὗτος σοφός, ὑπερβολικῶς περιεφρονῆσε τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιβάλλοντος διότι καὶ αὐτὰ τὰ κτήνη τῆς Ἀσίας, μὲ ὅλην τὴν ζωώδη κληρονομικότητα ἦν ἐγκλείου ἐντὸς τοῦ νευρικοῦ αὐτῶν συστήματος, ἐὰν τοὺς ἀφήσῃ τις ἐλευθέρως νὰ ζήσουν ἐπὶ ἔτη ὑπὸ τὸν γλυκύν οὐρανὸν τῆς Ἑλλάδος, εἶνε ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας, ὡς ἀπόδειξιν ὁ Lombroso, ὅτι ὅχι μόνον οἱ Τούρκοι θὰ γείνουν ἄβροϊ καλλιτέχναι, ἀλλὰ καὶ ὅτι θὰ προσλάβῃ ἡ φυσιογνωμία αὐτῶν τὴν κατατομὴν καὶ τὸν τύπον τῆς ἑλληνικῆς μορφῆς.

Μετὰ τὴν κληρονομικότητα λοιπὸν τὸ περιβάλλον, δηλαδὴ τὸ κλίμα μορφώνει τὴν καλλιτεχνικὴν ἐμπνευσιν. Ὁ μειδιὼν οὐρανὸς τῆς Ἑλλάδος ἀνακλᾷ τὸ μειδιὰμά του εἰς τὰ ἔργα τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καθὼς καὶ τὰ βαθύσκια δάση τῆς Γερμανίας παρατείνουν τὸ μυστήριον τῆς σιωπῆς των εἰς τὰς ἀρμονίας τοῦ Wagner. Ἀλλὰ δὲν ἀποτελεῖ μόνον τὸ κλίμα τὴν ἐπὶ τῆς ἐμπνεύσεως ἐπίδρασιν τοῦ περιβάλλοντος. Τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον, τὰ ἥθη, ἡ πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ, αἱ κοινωνιολογικαὶ συνθήκαι, ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ καλλιτέχνου ὑποβάλλουσαι εἰς αὐτὴν ἰδέας, εἰκόνας, πάθη, αἰσθήματα, ἅτινα πάντα, διὰ τοῦ ψυχολογι-

Mme PAZZI

Κλεισπάτρα

κοῦ συνειρμοῦ τῶν ἰδεῶν, παράγουν τὸ νέον, τὸ πρωτότυπον, τὸ καλλιτεχνικὸν δημιουργημα τῆς ἐμπνεύσεως.

Τὸ ἔργον τοῦτο τῆς ἐμπνεύσεως εἶνε κατ' ἐξοχὴν τὸ «ἔργον τῆς στιγμῆς» τοῦ Taine. Εἶνε βεβαίως ἀληθές, ὅτι ὁ καλλιτέχνης ἐπὶ χρόνον μακρὸν μελετᾷ, σπουδάζει τὸ θέμα ὑφ' ὅλας αὐτοῦ τὰς ἀπέψεις, συνδυάζει αὐτὸ ἐν τῇ σκέψει του, ἀνομιγνύων ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ τὰ χρώματα, τὰ σχήματα καὶ τὰς μορφάς· ἀλλ' εἶνε ἐπίσης βέβαιον, ὅτι ἀφ' ἧς λαμβάνει ὁ καλλιτέχνης μίαν ἀνέλπιστον εἰκόνα τοῦ ὅλου ἔργου, ὅπως νέαν καὶ ὠραίαν, τελείως θαυμασίαν ὅσον καὶ φευγαλέαν πρὸς τὴν ὁποίαν δύναιται νὰ εἴπῃ ὡς ὁ Φίλιππος τοῦ Goethe:

— "Ω! μεῖνε, στάσου! Εἶσαι τόσον ὠραία!

Τί συμβαίνει ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ καλλιτέχνου κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τῆς ἐμπνεύσεως; Ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα ἐν συντόμῳ.

Β'.

Εἶνε γνωστὸν ὅτι αἱ εἰκόνες, αἱ αἰσθήσεις, αἱ ἀντιλήψεις, εἶνε ἀπαραίτητοι διὰ τὴν γένεσιν τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν αἰσθημάτων. Πολλὰ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν αἰσθήσεων ἐντυπώνονται εἰς τὸν ἐγκεφάλον ὑποσυνειδήτως, ἐὰν μὴ ἀσυνειδήτως, χωρὶς νὰ λάβῃ ἰδέαν καὶ γνῶσιν ἡ συνειδήσις, αἴφνης δὲ εἰς τὰ ὄνειρα π.χ. ἀλλὰ καὶ ἐν ἐγρηγόρσει κάποτε συνδυαζόμεναι καὶ εἰσδύουσαι εἰς τὸ πεδίον τῆς συνειδήσεως, ἀποτελοῦσι τοὺς περιέργους καὶ ἐκπληκτικούς καὶ μέχρις ἀσυναρτήσεως ἐκείνους συνδυασμούς, πρὸ τῶν ὁποίων πολλάκις δὲν ἐννοοῦμεν τίποτε. Αἱ εἰκόνες ἀσυνεδήτως, αὐτομάτως συνδυάζονται ὑπὸ τῶν ἐγκεφαλικῶν κυττάρων, ὅταν δὲ πρᾶχθῶσι τέλειαι μορφαί, γίνονται αἰσθηταὶ εἰς τὴν συνειδήσιν, ὡς τι νέον, κατὰ τοσοῦτον μᾶλλον ἰσχυρὸν καὶ πρωτότυπον καὶ ἀσχετον πρὸς τοὺς ἐντυπώσεις ἀφ' ὧν παρήχθη καὶ τὰς γνώσεις τῆς ἐπιστήμης, καὶ ὅσον ἡ ἀσυνειδήτος συνθετικὴ δύναμις τοῦ καλλιτέχνου εἶνε μᾶλλον ἰσχυρὰ καὶ

πλησιάζει μᾶλλον πρὸς τὴν συνθετικὴν δύναμιν τῆς μεγαλοφυΐας, τῆς ὁποίας τὰ ἔργα κατὰ τοῦ Pierre Janet εἶνε τὰ κατ' ἐξοχὴν ἔργα τῆς ψυχολογικῆς ἐλευθερίας.

Ἰδέαι λοιπὸν, εἰκόνες ὑποσυνειδήτοι συνδυαζόμεναι καὶ γενόμεναι ὑποσυνειδήτοι ἀποτελοῦσι τὸ φαινόμενον τῆς ἐμπνεύσεως. Ἡ αὐτόματος ἐκδήλωσις τοῦ Ἀσυνειδήτου, λέγει ὁ Hartmann εἰς τὴν ὀφείλονται τὰ αἰσθητά, αἱ σκέψεις, οἱ πθοι, οἱ τινες πληροῦσι εἰς τινὰς στιγμὰς τὴν συνειδήσιν, ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴν τῆς καλλιτεχνικῆς μυστικοπαθείας. Καὶ εἶνε ὀτυχὴς ἡ μυστικοπαθία (Mysticisme) προϋποθέσας τῆς νεωτέρας καλλιτεχνίας καὶ τὴν ὁποίαν ὁ M. Nordau δὲν ἐδίστασε νὰ σημειώσῃ ὡς σύμπτωμα τοῦ καλλιτεχνικοῦ ἐνφυλισμοῦ. Εἰς ὅλους ἄλλως τε τοὺς καλλιτέχνους εἶνε ἀπαραίτητος ἡ νευροπάθεια, διότι εἶνε ἀπαραίτητος ἡ ὑπερευαισθησίς. Αὕτη αὕτη ἡ καλλιτεχνικὴ διάθεσις εἶνε μία ἐναρξὶς ἐκτροπῆς ἀπὸ τῆς φυσολογικῆς ὑγιείας. "Ὡστε οὐδὲν ἄπορον ἐὰν παρουσιάζονται εἰς τοὺς καλλιτέχνους φαινόμενα ψυχικῶν ταραχῶν, ἀφ' οὗ αὐτὸς ὁ οἶσρος, δηλαδὴ ἡ ἐμπνευσις εἶνε ἐκδήλωσις τῶν ὑποσυνειδήτων καὶ αὐτοματῶν ψυχολογικῶν συνδυασμῶν, ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος ἀκόμη χαρακτηρισθεῖσα «ὡς μανία τις τῶν κούφων καὶ ἰερῶν πτηνῶν» ὅτινα λέγονται ποιηταί.

Ἀλλὰ τὸ ἔργον τῆς στιγμῆς τὸ τόσον θαυμάσιον, ἡ αἴφνης συνειδήσις τῶν ὑποσυνειδήτων συνδυασμῶν δὲν εἶνε τυχαία, ἀλλ' ὀφείλεται εἰς διεγερσιν τοῦ ἐγκεφάλου ἐνεκεν ἰσχυρᾶς ἐντυπώσεως, καλῆς θρέψεως καὶ κυκλοφορίας, ζωηρᾶς ἐν γένει ἡθικῆς ἢ φυσικῆς διεγέρσεως τοῦ ὁργανισμοῦ.

Ἡ διεγερσις αὕτη ἐπὶ ἐδάφους, το ὁποῖον ἡ κληρονομικότης, τὸ περιβάλλον καὶ ἡ σπουδὴ κατέστησαν καλλιτεχνικόν, προκαλεῖ τὸ φαινόμενον τῆς ἐμπνεύσεως.

Σ. ΖΩΓΡΑΦΙΔΗΣ